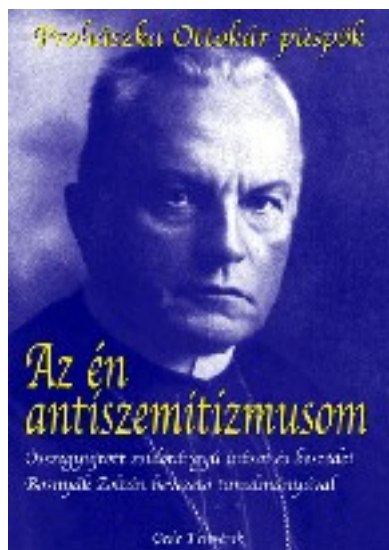

Balogh Judit
NÉHÁNY GONDOLAT BARLAY Ö. SZABOLCS PROHÁSZKÁRÓL ÍROTT KÖNYVE
KAPCSÁN*

Az utóbbi időben hazai katolikus berkekben némelyek „Prohászka-reneszánsz”-ról beszélnek – és talán nem is alaptalanul. A 90-es évek elején munkacsoport alakult a neves fehérvári püspök életművének feltárása és méltatása céljából, előadások hangzottak el, könyvek és folyóiratcikkek jelentek meg (a könyvek között kiemelkedő helye foglal el a Prohászka ébresztése című kétkötetes tanulmánygyűjtemény), és napvilágot látott Prohászka eddig kiadatlan naplója.

Kapható ugyanakkor a könyvpiacra egy olyan kötet is, amely meglehetősen negatív színben állítja elénk a püspököt. Egy neonáci irányultságú kiadó jelentette meg néhány évvel ezelőtt, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy Prohászka hivatkozva a saját antiszemitizmusát elfogadható, szalonképes véleményként tüntesse fel. A könyv szerzője – látszólag – Prohászka, a címe pedig Az én antiszemitizmusom. A címlap a felületes szemlélőben keltheti is azt a benyomást, hogy létezik Prohászkanak ilyen című könyve – márpedig erről szó sincs. A 230 oldalnyi anyagból 155-öt tesznek ki a püspök beszédeiből, írásaiból kiragadott idézetek, a 65 oldalas bevezetőt pedig Bosnyák Zoltán írta.

E gyűjtemény kiadása sokban hozzájárult ahhoz, hogy ismét fellángoljon a vita Prohászka antiszemitizmusa körül. A könyvben olvasható idézetek valóban lenézéssel, megvetéssel beszélnek a zsidóságról, kirekesztő szándékot fogalmaznak meg, illetve egy-egy esetből általánosítanak igazságtalanul. Érthető ezért, hogy sokak számára sérelmes, ha Prohászkaról

utcát, teret, vagy intézményt neveznek el.

A fent említett sérelmek megjelenése a sajtóban természetesen nem maradt megválaszolatlan. Némelyek úgy vélekedtek, hogy Prohászka liberális oldalról durva támadás érte, és mivel a püspök ifjúkoruk bálványa volt – idős katolikus értelmiségiek, főleg papok tartoznak ebbe a csoportba –, elhatározták, hogy a védelmére kelnek. A Prohászka mentegető könyvek és cikkek közül Barlay Ö. Szabolcs „Hitvédelem és hazaszeretet, avagy antiszemita volt-e Prohászka?” című, 2003-ban megjelent könyvéről fogok elmélkedni írásom hátralévő részében – nem azért, mert jónak, hanem mert az említett katolikus réteg gondolkodásmódjára jellemzőnek találom.

Jellemző annyiban, hogy – talán nem is tudatosan – igyekszik a tévedhetetlenség dogmáját lehetőleg az egész katolikus klérusra kiterjeszteni. Úgy véli, ha egy rangos egyházi személy valamit rosszul ítél meg, vagy egy adott helyzetben morálisan elmarasztalható, az illetőt minden eszközzel meg kell védeni, kijelentéseit pedig meg- és ki kell magyarázni.

Barlay atya Prohászka minden megnyilvánulását, cselekedetét elfogadhatónak tartja. Vállalja azt a Prohászka – és ezt helyesen teszi –, aki minden püspöki tekintélyét latba vetve küzd a szociális igazságosságért, magáévá téve a Rerum Novarum eszmeiségét – de azt a Prohászka is, aki a nemzet anyagi és erkölcsi felemelkedésének legfőbb akadályát a zsidókban látja. (Vagyis elköveti ugyanazt a hibát, amit Prohászka elkövetett.)

Könyvében azt javasolja, hogy ahol a „nemzet apostola” elmarasztalóan beszél a zsidókról, illesszük be a szövegbe a „tekintélyromboló”, az „ateista”, vagy az „erkölcsi törvényt megvető” jelzőket, mert hiszen Prohászka is csak az ilyen zsidókat ítélte el.

Nos, ezzel az érveléssel több baj is van. Először az, hogy maga Prohászka a Barlay által ajánlott pontosító jelzők közül egyet sem használt. Beszélt ugyan „jó” és „rossz” zsidókról, csak éppen azt nem lehet tudni, hogy a két embercsoport között szerinte hol a határ, valamint azt, hogy a határt ki szabja meg és milyen kritériumok alapján. Másodszor pedig sok értelme nincs is energiát fordítani a jó és a rossz zsidók közti határ megállapítására, hiszen a történelem kezdete óta léteznek jó és rossz emberek – meg a kettő között a végtelen számú átmenet – és ugyanez mondható el minden embercsoportról, tehát a zsidókról is. Vannak jó és rossz keresztények, jó és rossz gazdagok, jó és rossz fogorvosok, jó és rossz németek stb.

Az „ateista zsidók” kifejezés sem sokkal szerencsésebb. Mert ugye, aki ateista (és ettől az illető még lehet maradéktalanul jó ember), az nem hisz Istenben – így teljesen mindegy neki, hogy a nagyapja levette, vagy feltette a kalapját, amikor imádkozni indult. Ha tehát következetesek vagyunk, és ateista zsidónak tekintjük Trockijt, ateista kereszténynek kell tekintenünk Sztálint. Vagy magyar példával élve: ha Rákosi ateista zsidó, Kádár János ateista keresztény. Van ennek értelme?

Prohászka naplójában sorra olvashatók a durva és igazságtalan általánosítások. Pl: „...erkölcsileg is, logikailag is meg vannak rontva, az igazságérzetük, s a lelkiismeretük beteg és perverz.” (1920. június 19. Naplójegyzetek 2, Szeged-Székesfehérvár, 1997. Barlay id. a 125. oldalon) De ugyanez a napló emleget tetűket, patkányokat, hazaárulókat, senkiháziakat is –

mindezt a „zsidók” és nem a „rossz zsidók” szinonimájaként. (Barlay id. a 132. és a 157. oldalon).

Barlay atya mindezt elfogadhatónak tekinti, pontosabban azzal magyarázza, hogy a Tanácsköztársaság rémuralma idején a kommunisták (akiket Prohászka kivétel nélkül zsidónak tart) ki akarták őt végezni, dühkitöréseit tehát jogosan fogalmazta meg – s további mentő körülmény, hogy ezt nem valamely nyilvános fórumon tette, hanem a saját, személyes naplójában. Sántít az érvelés, hiszen egyrészt a tizenkilences rémuralom képviselői – mind a zsidó, mind a keresztény felmenőkkel rendelkezők – gyakran fordultak zsidók ellen is, másrészt pedig, mert nyilvánvaló, hogy ami nincs meg az emberben, az nem borul ki belőle éles és kritikus helyzetekben sem. (Ha jól emlékszem, élt mintegy 2000 évvel ezelőtt egy zsidó rabbi, aki azt tanította, hogy imádkozzunk üldözőinkért.) A numerus claususról szóló parlamenti vita idején pedig még csak éles és kritikus helyzet sem volt. Prohászka felsőházi tagként mégis nemcsak, hogy pártolta, de valósággal erőltette a törvény bevezetését. Vagyis a „rossz” zsidó fiatalokon kívül azokat a tehetséges és jó zsidó fiatalokat is el akarta tiltatni az egyetemi tanulmányoktól, akik a megadott százalékarány fölé kerültek.

Barlay odáig megy el Prohászka védelmében, hogy még azzal a jelenleg hivatalos vatikáni állásfoglalással is szembehelyezkedik, amely a Nostra Aetate című zsinati dokumentumban, valamint az 1998-ban kelt Soá-dokumentumban fogalmazódik meg legkézzelfoghatóbban. Könyve Teológiai alapvetés címet viselő fejezetében – szolidan bár, de – újfogalmazza az „istengyilkos nép” vádját, amit a pápa ünnepélyesen visszavont és miatta a zsidóságtól bocsánatot kért.

Barlay atya e fejezet lapjain annak a véleményének is hangot ad, hogy az Ószövetség Jézus eljövetelével beteljesedett, a zsidó vallás ezzel funkcióját veszítette, a zsidó közösség számára tehát csak egyetlen járható út van – a konverzió. Mindezt természetesen az egészen korai időktől a II. Világháborút befejező évekig szinte minden keresztény így gondolta, nem meglepő ezért, hogy Prohászka nem lóg ki a sorból. De mindenkinek, aki nem érte meg a vészkorszakot és azt a – gyakran katartikus – önvizsgálatot, amelyen az Egyház az utóbbi években átment, ez a tény mentségére szolgál. Velük szemben azonban Barlay tanúja volt ezeknek az eseményeknek. Hogyan lehetséges mégis, hogy II. János Pál és Prohászka állásfoglalása közül ma, 2004-ben is Prohászkaét választja?

A könyv hosszan tárgyalja a „zsidó faj” jó és rossz tulajdonságait. (A bűnök listája természetesen kétszer olyan hosszú, mint az erényeké.) A szerző leginkább azt nehezményezi, hogy a zsidóság asszimilálhatatlan, túlérzékeny és rendkívül öntudatos – de szó van a tekintélyek szenvedélyes rombolásáról, valamint a pénz és a hatalom imádatáról is. Nos, valóban léteznek könnyebben és nehezebben alkalmazkodó, asszimilálható embercsoportok, de ha egy közösséget sok évszázadon keresztül a többségi társadalom módszeresen kirekeszt és annak minden asszimilációs kísérletét sorra megghiúsítja, könnyen lehet, hogy ez a csoport egy idő után felhagy a kísérletezéssel. A túlérzékenységre és a felsorolt egyéb negatívumokra nem érdemes szót vesztegetni, hiszen ezek a többi „faj” soraiban legalább ugyanolyan gyakorisággal előfordulnak.

A zsidóság pozitív tulajdonságai közül elsősorban a szorgalmat, az összetartást és a

szívósságot említi Barlay. Szomorúan állapítja meg, hogy ezekkel szemben a „magyarság” eléggé tehetetlen. Könyve 69. oldalán olvasható egy, a saját érzelmeit igencsak leleplező hasonlat – Prohászka stílusában: „...lehet, sőt biztos, hogy a gaz igen kellemetlen a kertész számára, de az Isten teremtetten tarack 50 centis gyökere, szívóssága mégis imponáló a maga nemében. És ha a kertész nem tud elbánni vele, az az ő gyengesége, és az ő tudásának, munkabírásának a hiányát mutatja.” Sapiienti sat!

Véleményének igazolására Barlay több zsidó, ill. zsidó származású egyén életpályáját villantja fel – közöttük negatív és pozitív karakterek egyaránt akadnak – ám ezek nem bizonyítanak semmit, hiszen mind a személyek kiválasztása, mind azok jellemének, cselekedeteinek értékelése teljesen szubjektív.

Vannak a könyvben tárgyi tévedések is, de nem érdemes mindet tételesen fölemlegetni. Egyre azonban kitérnék, mert viszonylag gyakran hallok Prohászka életművének értékelésétől függetlenül is. Itt a gondolatmenet nagyjából a következő: mivel a zsidóság asszimilálhatatlan, nincsen hazája, számára a „haza” szó fellengzős és nevetséges. Könyvének 159. oldalán Barlay szó szerint a következőket írja: „Talán néhány száz év múlva Izraelben egy ott született 'bennszülött' zsidó szintén nem rőkönyödik meg azon, ha Izraelt hazájuknak érzik, vallják a zsidók – feltéve, ha addig fel nem robbantják maguk alatt egész Palesztinát.” Nem az a gondom az idézett mondattal, hogy Palesztinát nem a zsidók robbantgatják – ezt tudja mindenki, aki újságot olvas. Mélyebb, teológiai jellegű tévedésről van itt szó. A zsidóság ugyanis Ábrahám óta hazájának tartja Izraelt – annak ellenére, hogy nem ott él minden zsidó. Hazájuknak tartották a majdnem kétezer éves száműzetésben, a gálutban is, 1948 óta pedig minden kétséget kizáróan. Több zsidó nemzedék is született már azon a kis darab földön, amelyet áldozatosan művel és katonaként védelmez. 1956-ban, 1967-ben és 1973-ban pl. mindannyiszor a katonai vezetés tisztánlátása és a közkatonák hősiessége révén sikerült a zsidó államnak háborút nyernie a sokszoros túlerővel szemben.

Barlay atya tehát úgy kel Prohászka védelmére, hogy ifjúkori példaképének véleményét, érvelési módját ismételteti – némileg átfogalmazva. Nem, sajnos nem sikerül bizonyítania, hogy Prohászka nem volt antiszemita, sem azt, hogy igaza volt, amikor elmarasztaló ítéleteket fogalmazott meg a zsidósággal szemben.

A hibák, tévedések kimagyarázása fáradságos munka, ráadásul csak ritkán célravezető. Sok évvel ezelőtt, teológushallgató koromban boldogult professzorom, dr. Vanyó László Szent Ágostonnak az eleve elrendeléssel kapcsolatos tévedését magyarázván mosolyogva jegyezte meg: „Igen kérem, ne csodálkozzanak. Az óriásoknak óriási árnyéka tud lenni.” Szerintem ezzel a bölcsességgel kellene tekintenünk Prohászka is – vállalva, amiben nagy volt és elhatárolódva attól, amiben tévedett.

*Barlay Ö. Szabolcs (2003) Hitvédelem és hazaszeretet, avagy antiszemita volt-e Prohászka?, Prohászka Kiadó, Székesfehérvár.

Megjegyzések

A HVG-ben (51-54.o.) Lőrinc László Püspök a vérzivatarban címmel vizsgálja, hogyan viszonyult az 1918-as őszirózsás forradalomhoz, majd az azt követő Magyar Tanácsköztársasághoz Prohászka Ottokár egykori székesfehérvári püspök. A cikkíró szerint máig kérdés, vajon miért támogatta a főpásztor mindkettőt: „Taktika, meggyőződés és hangulat egyaránt szerepet játszhatott ebben.” Lőrinc László emlékeztet rá: Prohászka Ottokár „a Tanácsköztársaság ideje alatt naplója szerint továbbra is úgy vélte, hogy 'vállalhatjuk a forradalom elveit', de ezzel egy időben az új politikai garnitúrát 'csürrhének', 'bestiálisnak' nevezte. Mindeközben keresztényi alázattal viselte, hogy kilakoltatták a püspöki palotából, melyet kultúrpalotának szántak, de laktanyaként pusztítottak le a vöröskatonák.” A cikkbe ékelve olvasható a Nézőpontok és álláspontok című összeállítás, amelyben egyházi és világi személyek – többek között néhai Kis György plébános és teológus, Nyerges András író, Ungváry Krisztián történész, Gárdonyi Máté katolikus pap-történész – egyetértenek abban, hogy az antiszemitizmus fontos része volt Prohászka Ottokár életművének, és ma már aligha mentegethető. Ráadásul Gárdonyi Máté szerint „hozzájárult a magyar társadalom lelkiismeretének végzetes eltompításához”.

A Magyar Hírlap (1.,2.o.) Szobrot kapott... és a Magyar Nemzet (2.o.) Prohászka... is beszámolnak arról, hogy a Lakiteleki Népfőiskola kertjében, a XX. század vértanúinak emléket állító szobrok társaságában avatták fel tegnap a százötven éve született Prohászka Ottokár egykori székesfehérvári püspök bronz mellsobrát, Kleigl Sándor alkotását. Az ünnepségen Bábel Balázs, Kecskemét-kalocsai érsek beszédében méltatta Prohászka Ottokár munkásságát, hangsúlyozva, hogy fölírta a XX. század elejének magyarságát a tespedésből, az elvallástalanodásból, fölvette a kesztyűt a szélsőséges ateista liberalizmussal szemben. A néhai püspök „lángoló szívű ember volt olyan időkben, amikor az első világháborút, a kommünt és az ország felosztását is meg kellett tapasztalni.” Prohászka belső tüzét nem önszuggesztió, hanem a hit adta. Ez vezette a szociális gondolkodás magaslataira, sőt a politikába is hittel, a közjó érdekében lépett, más kérdés, hogy csalódnia kellett az úgynevezett keresztény kurzusban. Bábel érsek leszögezte: Prohászka Ottokár Pázmány Péter mellett a legkiemelkedőbb lelki embere volt a magyarságnak, s ha valamely ismertebb nyelven írt volna, ma együtt emlegetnék a világegyház nagyjaival. Az érsek felidézte azt is, hogy ifjúként Prohászka Ottokár tanításain nevelkedett, papnövendékként pedig tanúja volt annak a szégyenteljes eseménynek, amikor 1945-ben Károlyi Mihály ösztönzésére Faludy György költő és kommunista társai ledöntötték a püspök Károlyi-kertbeli szobrát. A Magyar Nemzet kérdésére – elfogadható-e, hogy a budapesti Holokauszt Emlékközpontban Prohászka fotóját Hitler fényképének a közelében állították ki, ezzel a felirattal: „A konzervatív antiszemita ideológia egyik vezéralakja” – Bábel Balázs azt válaszolta: addig nem keresi fel a Holokauszt

Emlékközpontot, amíg ott ezt a feliratot és beállítást meg nem szüntetik. Felidézte, hogy Prohászka hat évvel Hitler hatalomra jutása előtt, 1927-ben hunyt el, a néhai főpásztor antijudaista kritikájának semmi köze a hitleri antiszemitizmushoz, bírálatai a kommün keserű élményeivel függnek össze. Bábel érsek felhívta a figyelmet Prohászka naplójára is, amelyből kiderül, hogy kizárólag emberség tekintetében osztályozta az embereket. Mindemellett gyakorta sétált karonfogva a fehérvári rabbival, a zsidó hittanítók pedig szívesen hallgatták előadásait.